

Bożena Majchrowicz, Katarzyna Tomaszewska

Rys historyczny rozwoju lecznictwa szpitalnego w Jarosławiu

Resovia Sacra. Studia Teologiczno-Filozoficzne Diecezji Rzeszowskiej 17,
139-145

2010

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach
dozwolonego użytku.

*Bożena Majchrowicz
Katarzyna Tomaszewska*

RYS HISTORYCZNY ROZWOJU LECZNICTWA SZPITALNEGO W JAROSŁAWIU

Źródła historyczne podają, że pierwsze dokumenty, w których pojawia się wzmianka o mieście Jarosław pochodzą z około XI w. Podają one również, że był ważnym punktem handlowym, przez miasto prowadził szlak kupiecki z jednego końca Europy na drugi. Do Jarosławia na słynne w owych czasach jarmarki przybywały dziesiątki tysięcy ludzi z wielu różnych państw europejskich oraz z Azji. Wraz z tak dużą migracją ludności do miasta docierały różne choroby i epidemie, które dziesiątkowały mieszkańców wymagających w okresie choroby profesjonalnej opieki.

Inicjatywa tworzenia pierwszych szpitali na terenie ówczesnej Europy wyszła od władz duchownych¹. Tworzenie przytułków dla bezdomnych, bezsilnych i chorych zostało podjęte przez pierwszych chrześcijan jeszcze w starożytności, kiedy kształtowała się religia chrześcijańska. Organizowanie domów dla chorych było ściśle związane z motywami głoszonej wiary, w której dominowało miłosierdzie, współczucie, dobroczynność i zobowiązanie do niesienia pomocy potrzebującym.

Wszystkie zakłady, które powstawały w tym czasie przy klasztorach i kościołach były administrowane przez duchowieństwo. Utrzymywały się z ofiar, kwest a przede wszystkim z licznych fundacji możnowładców. Z biegiem lat chrześcijaństwo stało się czynnikiem decydującym i dominującym w Europie, wiele zakonów zaczęło współzawodniczyć ze sobą o wpływy mo-

¹ *Pięć wieków szpitalnictwa w Jarosławiu*, red. S. Sobocki Rzeszów 1977, s. 16.

ralne i materialne. Wówczas niektóre zakony i bractwa jak np. św. Łazarza czy Świętego Ducha, zwłaszcza z chęci pozyskania sobie ubogiej ludności, zajęły się działalnością opiekuńczą. Zajmowały się kalekami, starcami, ludźmi bezdomnymi, sierotami i wdowami. Najskuteczniejszym sposobem realizacji tych zamierzeń było zorganizowanie i prowadzenie przytułków oraz schronisk dla osób chorych, zwanych szpitalami. Najstarsza nazwa szpitala xenochodium (z greckiego – podróżny) z biegiem lat zmieniła się na nosocomium (z greckiego nosos – choroba, komein – pielęgnowanie). Ostatecznie przyjęła się powszechnie nazwa „szpital”. Pochodzi ona od łacińskiego słowa hospitium (hospitale) to znaczy dom przeznaczony dla gości – hospes/ Początkowo było to miejsce dla wszystkich szukających gościny i przytułku, zarówno zdrowych jak i chorych. Nazwa ta funkcjonuje do dziś, jednak szpitale w wiekach średnich były raczej przytułkami dla ubogich czy nieuleczalnie chorych, a nie szpitalami w dzisiejszym słowa tego znaczeniu².

Zalecenia dotyczące różnych zachowań znaczących dla leczenia i pielęgnowania zdrowia znalazły się w wielu księgach religijnych. Mówią one np. o tym, jak dbać o czystość ciała, strzyć włosy, obcinać paznokcie, gimnastykować się, jakich potraw się wystrzegać, a jakie spożywać. Wskazówki te znalazły się także w tych zapisach medycznych, w których zapoczątkowany został naukowy rozwój medycyny. Na przykład w księgach Hipokratesa (IV w. p.n.e.) znaleźć można wskazówki odnośnie do kąpieli, obmywania ciała zimną wodą w czasie gorączki, podawania chorym jedzenia i płynów, stosowania kompresów czy bandażowania.

W Jarosławiu pierwszy dom dla ubogich i chorych nazwany szpitalem został zbudowany w I połowie XV wieku przez ówczesnego dziedzica Jarosławia podkomorzego przemyskiego Spytka. Środki materialne na utrzymanie tego szpitala czerpano z jego darowizn a także z darowizny Pawła Pełki z Pełkiń i innych dobrodziejów³. Z różnych chorób nękających ówczesnych mieszkańców Jarosławia wymieniano: paroksyzmy, kaduk, malignę, kolki, suchoty, zepsutą krew, zamulenie żył, wodną puchlinę, rozliczne gorączki, gorączkę połogową, bóle oczu, serca, zębów, bóle reumatyczne, ospę, febrę oraz paraliż. Rozwojowi owych chorób sprzyjały silnie rozpowszechnione i zakorzenione przesady i zabobony⁴. Wystarczy przypomnieć, że ścięcie kołtuna w owych czasach uważano za niebezpieczne dla życia.

² B. Seyda, *Zakłady opieki nad chorymi*, w: *Dzieje medycyny w zarysie*, PZWL Warszawa 1973, s. 166-167, por. także *Pięć wieków szpitalnictwa...*, dz. cyt., s. 16.

³ J. Makara (ks.), *Dzieje parafii jarosławskiej*, Jarosław 1936, w: *Pięć wieków szpitalnictwa...*, dz. cyt., s. 17.

⁴ Tamże.

W tym czasie rozwijała się także opieka szpitalna roztaczana przez Kościół nad biednymi, chorymi, zwłaszcza pielgrzymami. Ideami jej świadczenia było miłosierdzie i poświęcenie religijne. Ówczesne szpitale miały charakter przytułków, w których biedni i chorzy przebywali razem. Opiekowali się nimi zakonnicy i zakonnice, a pomagali im różni wolontariusze i służba oraz sami podopieczni. Lekarzy w tych szpitalach nie było, otaczali oni swoją opieką jarosławskich możnowładców. Warunki higieniczno – sanitarne panujące w szpitalach były z reguły złe. Opiekowanie się chorymi polegało na zapewnieniu miejsca w łóżku, zajmowanym często przez kilka osób. Stosowano zmiany leżenia na łóżku lub pod nim. Do opiekowania się należało dostarczanie pożywienia, wody oraz zapewnianie chorym ciepła i światła. W razie potrzeby zakładano i zmieniano opatrunki⁵.

Okres lecznictwa na terenie miasta Jarosław w XV w. nie jest należycie udokumentowany źródłami. Dnia 7 maja 1600 r. wybuchł w mieście pożar, który strawił wszystkie dawne księgi i dokumenty a następnie mieszkańców zdziesiątkowała epidemia zarazy. Źródła podają, że szpital przy kościele św. Ducha funkcjonował cały czas. W aktach wizytacji Kolegiaty jarosławskiej 1743 roku znajduje się opis kościoła św. Ducha oraz budynków szpitala do niego należących: „Wychodząc z kościoła Świętego. Ducha, przy facjacie znajdujemy szpital z kruchtą pad jednym dachem, do którego drzwi idą zaraz z kościoła (dzisiaj są odwrotnie założone i otwierają się na zewnątrz, ponieważ kruchta została rozebrana przez protestantów aby oddzielić szpital od kościoła). Wewnątrz jest izba z alkierzem i 6 łózkami.(...). Szpital miał swoich poddanych osiadłych na niewielkich gospodarstwach rolnych należących do szpitala, a rozciągających się w różnych kierunkach od miasta. Byli oni zobowiązani do płacenia czynszów i wykonywania pewnych prac na rzecz szpitala. Na wyposażeniu znajdowały się też narzędzia i sprzęty gospodarcze ułatwiające utrzymanie porządku i czystości”⁶.

Po dokonaniu rozbiorów Polski, Jarosław znalazł się pod panowaniem Austrii. W tym czasie był dużym i bogatym miastem, drugim co do wielkości i liczebności mieszkańców w Galicji. Dla porównania należy podać, że Lwów w tym czasie liczył 17 000 a Jarosław 11 000 mieszkańców. Rządowe czynniki austriackie rozpatrywały możliwość utworzenia stolicy Galicji w Jarosławiu, jako mieście najbardziej centralnie położonym w zajętej przez Austrię dzielnicy ziem polskich⁷. Właściciele tych ziem – rodzina Czartory-

⁵ S. Poznańska, *Zdrowie i opieka nad zdrowiem człowieka*, w: *Pielęgniarstwo*, red. K. Zahradniczek PZWL Warszawa 2004. s. 43.

⁶ Cyt. za: *Pięć wieków szpitalnictwa...*, dz. cyt., s. 20-21.

⁷ J. Makara (ks.), *Dzieje parafii...*, art. cyt. s. 17.

skich nie była przychylnie nastawiona do zaborców; rozpoczął się powolny upadek miasta. Budynki należące do kościoła Świętego Ducha zostały wystawione na licytację. Jednak szpital, mimo sprzedania kościoła, istniał nadal prowadząc swoją działalność. W 1832 r. dla zaopatrzenia chrześcijańskich ubogich, którzy nie mogą zebrać powstała fundacja „Dom ubogich”. Budynek ten postawiony został wówczas wspólnymi funduszami „Szpitala ubogich” i „Domu chrześcijańskich ubogich”. W mieście funkcjonował również szpital wojskowy. Od roku 1872 utrzymywany całkowicie z funduszu ubogich miasta, przemianowany został na miejską „Izbę chorych”⁸.

Izba chorych spełniała rolę małego szpitala. Przyjmowano tam chorych na choroby zakaźne i urazy. Z chorób zakaźnych występowały: szkarlatyna, błonica, tyfus brzuszny, biegunka krwawa (dezynteria), nagminne zapalenie opon mózgowo-rdzeniowych, gorączka połogowa, tyfus plamisty, ospa, cholera azjatycka, dżuma, tyfus powrotny, trąd, egipskie zapalenie oczu, żółta febra, wąglik, nosacizna, wścieklizna oraz ukąszenia przez zwierzęta chore na wściekliznę, lub u których zachodziło podejrzenie na tę chorobę⁹.

Na podstawie Ustawy Krajowej z 13 marca 1889 r. przeprowadzono w 1890 r. wybory do Rady Miejskiej miasta Jarosław. Burmistrzem został wybrany dr Adolf Dietzius a zastępcą burmistrza dr Władysław Jahl. Dla Jarosławia rozpoczęła się nowa era. Burmistrz dr Dietzius w znaczącym stopniu przyczynił się do podniesienia stanu zdrowotnego miasta oraz rozwoju opieki społecznej. Sam, jako lekarz, wiedział doskonale, jaki wpływ na stosunki zdrowotne ma czystość, dobra woda i zdrowe powietrze i dlatego przez zarządzenia magistratu skłaniał ludność do przestrzegania czystości w domach, podwórzach i miejscach publicznych. Nad porządkiem, czystości i zdrowotnością czuwała z ramienia Rady wydzielona Komisja Sanitarna złożona z lekarzy miejskich. Wspaniałym dziełem miasta i dowodem dbałości dra Dietziusa jako burmistrza o zdrowie i opiekę społeczną było wzniesienie gmachu szpitala powszechnego.

Myśl założenia szpitala powszechnego poddał na posiedzeniu Rady 24 lutego 1898 r. dr Władysław Jahl, zaznaczając, że budowa tego rodzaju instytucji humanitarnej będzie najlepszym sposobem uczczenia 50-letniej rocznicy panowania cesarza Franciszka Józefa I¹⁰. Szpital miał być dla 60 chorych, jednak widziano w przyszłości ewentualną potrzebę większej

⁸ A. Wondaś, *Szkice do dziejów Jarosławia*, t. I: *Upadek Jarosławia pod rządami austriacymi 1773-1908*, Jarosław 1934, w: *Pięć wieków szpitalnictwa...*, dz. cyt., s. 31.

⁹ K. Gottfried, *Z historii ziemi jarosławskiej*, w: *Ziemia Jarosławska*, Kraków 1966, s. 22-24.

¹⁰ *Zdrowie Publiczne w latach 1898-1905*, WAP w Przemyślu s. 183. Cyt. za: *Pięć wieków szpitalnictwa...*, dz. cyt., s. 17.

ich ilości. Uchwalono więc w magistracie (15 lutego 1899, l. 1402) budowę szpitala (bez urządzenia) na 80 łóżek.

W materiałach Wojewódzkiego Archiwum w Przemyślu dotyczących Akt miasta Jarosławia znajduje się „Uchwała Wysokiego Sejmu z 9 lipca 1902 r. Nr 56164”, którą przyznano szpitalowi w Jarosławiu prawny charakter powszechności. Uzyskała też najwyższą sankcję bo stała się ustawą¹¹. Czytamy tam, że, „Wedle rezolucji Wydziału Krajowego z 31 października 1902 roku aktem fundacyjnym przelane zostały prawa i obowiązki Gminy miasta Jarosławia na fundację szpitalną, którą Wydział Krajowy przejął. Obecnie nadszedł czas powołania do życia tej fundacji i otwarcia szpitala dlatego upraszamy Wydział Krajowy o wydanie zarządzeń co do odebrania przedmiotu fundacji z budynkami, inwentarzami od Gminy i o dyspozycję co do ustanowienia kierownictwa szpitala, służby szpitalnej tak lekarskiej jak i administracyjnej. Założony kosztem gminy miasta Jarosławia Szpital w 1902 r. stał się więc powszechnym i publicznym, w którym mogli być leczeni i pielęgowani chorzy bez względu na ich przynależność, narodowość i wyznanie. Do publicznego użytku gmina miasta Jarosławia oddała Szpital Wydziałowi Krajowemu w dniu 1maja 1903 r., co zawiera niżej przedstawiona treść z pierwszej strony księgi protokołów posiedzeń Komitetu Szpitala: ‘Gmina król. wolno handlowego miasta Jarosławia ufundowała i wyposażyła Szpital powszechny w Jarosławiu, noszący Najwyższe Imię Wielkodusznego Monarchy Franciszka Józefa I w Roku Pańskim Tysięcznym dziewięćsetnym drugim’”¹². W skład szpitala wchodził budynek główny w którym w dniu dzisiejszym mieści się min. Izba Przyjęć i Oddział chirurgiczny, pawilon zakaźny oraz budynki pomocnicze. Opiekę nad pacjentami sprawowało wówczas trzech lekarzy oraz siostry zakonne.

Siostry serafitki w liczbie pięciu osób, do Jarosławia przybyły w 1902 r. z Domu Głównego w Oświęcimiu¹³. Miały zająć się pielęgowaniem i obsługiwaniem chorych w nowo wybudowanym Szpitalu Powszechnym im. Franciszka Józefa I (obecny szpital przy ulicy 3 Maja). Inicjatorkami tego miłosiernego przedsięwzięcia były same serafitki, pracujące w tym czasie w Przemyślu. Zgromadzenie Córek Matki Bożej Bolesnej (Congregatio Sororum Beatae Mariae Virginis Addoloratae) powstało w 1881 r. w Zakroczymiu (w zaborze rosyjskim) z inicjatywy bł. Honorata Koźmińskiego (1829-1916) i Małgorzaty Łucji Szewczyk (1828-1905). Zgodnie z dewizą „wszystko dla

¹¹ Tamże.

¹² *Pięć wieków szpitalnictwa...*, s. 48.

¹³ Z. Zięba, *Jarosławskie cmentarze*, Jarosław 2008, s. 438.

Jezusa przez bolejące serce Matki” serafitki służą najbardziej potrzebującym, ubogim, niepełnosprawnym, opuszczonym, chorym w domach i szpitalach oraz dzieciom pozbawionym opieki. Siostry angażują się też w pracę przy parafiach jako katechetki, prowadzą biura parafialne oraz dbają o wystrój świątyni. Zgromadzenie Córek Matki Bożej Bolesnej opiera swą duchowość na ideałach św. Franciszka z Asyżu i na kulcie Matki Bożej Bolesnej.

Zgodnie z zawartą w 1903 roku umową, siostry podlegające służbowo dyrektorowi szpitala, obowiązane były wykonywać i nadzorować wszelkie czynności związane z funkcjonowaniem nowo powstałej placówki i pielęgnowaniem chorych. Bardzo szeroki zakres przyjętych przez nie obowiązków obejmował między innymi przygotowywanie i ordynację leków, czynne pomaganie przy operacjach i zmianie opatrunków, pełnienie dyżurów przy chorych, prowadzenie rachunków oraz zwykle czynności gospodarcze, w tym utrzymanie porządku i wyżywienie chorych. Tytułem wynagrodzenia za wykonywane usługi siostry otrzymywały corocznie niedużą kwotę pieniężną na zakup odzieży i bielizny, a ponadto utrzymanie w specjalnie w tym celu wybudowanym „Domu dla Sióstr zakonnych i służby z kuchnią, pralnią oraz kaplicą”. Przysługiwało im też bezpłatne leczenie szpitalne.

Siostry wykonywały swoje obowiązki z dużą odpowiedzialnością i ofiarnością. Spotkało się to z uznaniem pierwszego dyrektora szpitala Tadeusza Fechtera, który w piśmie, skierowanym do zgromadzenia podkreślił, że „Siostry ze Zgromadzenia Sióstr Serafitek oprócz inteligencji i dobrej woli odznaczają się gotowością w każdej chwili, gdy chodzi o dobro chorych, spieszą na wezwania lekarza ordynującego i biorą czynny udział, pomagając przy wszelkich zabiegach bez różnicy. To właśnie staranie się o niezakłócenie harmonii, ta praca na rękę lekarzom tworzą spokojną atmosferę, jaka w szpitalach powinna panować i ułatwia pracę koło chorych”¹⁴. Szczególną ofiarnością wykazały się siostry w 1914 r., kiedy to do szpitala uszkodzonego w wyniku działań wojennych trafiło ponad 700 chorych i rannych żołnierzy. Pomimo dokuczliwego braku żywności, personel szpitalny pracował na oddziale chirurgicznym bez snu i odpoczynku. Siostry „wśród trudnych warunków w czasie najazdu nieprzyjacielskiego nie opuściły wyznaczonych stanowisk służbowych, lecz z prawdziwym poświęceniem wytrwały na posterunkach, współdziałając z Dyrekcją szpitala w niesieniu pomocy chorym oraz w obronie majątku szpitalnego”¹⁵.

¹⁴ Z. Zięba, *W służbie Bogu i bliźnim. Dawne, żeńskie domy zakonne w Jarosławiu*, „Rocznik Stowarzyszenia Miłośników Jarosławia”, t. 17, Jarosław 2008, s. 84.

¹⁵ Z. Zięba, *Jarosławskie cmentarze*, dz. cyt., s. 438-441.

Po upaństwowieniu szpitala w 1951 r. rozpoczął się proces laicyzacji administracji szpitalnej. Siostry zakonne przeniesiono do Państwowych Zakładów Opieki Społecznej, a wykonywane przez nie obowiązki szpitalne powierzono pielęgniarcom świeckim. Obecnie na terenie Jarosławia zgromadzenie sióstr serafitek nie ma żadnej placówki. Opieka nad pacjentami sprawowana jest przez lekarzy oraz pielęgniarki i położne.

Przez lata szpital był remontowany, powstawały nowe, wyposażone w najnowocześniejszą aparaturę medyczną oddziały. Jak w ubiegłym wieku tak i dziś służy mieszkańcom miasta i okolicznych miejscowości.

SUMMARY

Historical outline of the development of the hospital health service in Jaroslaw

The first written records, which can be treated as the beginning of a medical activity come back to the prehistoric times. Along with the evolution of the Christian faith as well as preaching the ideas of charity and helping the others, shelters and almshouses were created by the monasteries and churches. Priests and monks cared for patients and hospitals were maintained with donations. Recommendations for different behaviours important for treatment and health care appeared in many religious books. These guidelines were also found in the medical records, which began the scientific development of medicine.

Source data indicate that the origins of hospitals in Jaroslaw fall into the first half of the fifteenth century. As in many other cities the first hospital was then called "home for the poor" and it provided help for those who were ill or in need. It was a kind of a shelter where the poor and the sick stayed together. Monks and nuns as well as volunteers and the servants cared for them.

In 1902 the first general public hospital was built in Jaroslaw. It was given the name of the monarch Franz Joseph I and everyone could be treated there regardless of their nationality and religion. The hospital consisted of the main building where today the emergency room, the surgical ward and the infectious diseases ward is located. At the time, patients were treated by only three doctors and three nuns.

Over the years the hospital was renovated and modern well-equipped wards were created. Its function today is the same as in the past: it provides treatment and support to the city dwellers and the inhabitants of the surrounding areas.